

UDC 657.28

JEL classification: M41

DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2021.04.211>

Ірина НАЗАРОВА,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і оподаткування,
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11а, м. Тернопіль, 46009, Україна,
e-mail: niyya2016@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-8942-3998

ЕВОЛЮЦІЯ ОБЛІКОВО-ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ У ЗДІЙСНЕННІ БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ

Назарова, І. Еволюція обліково-інформаційних систем у здійсненні безготівкових розрахунків. *Вісник економіки*. 2021. Вип. 4. С. 211–224. DOI: <https://doi.org/10.35755/visnyk2021.04.211>

Nazarova, I. (2021). Evoliutsiia oblikovo-informatsiinykh system u zdiisnenni bezgotivkovykh rozrakhunkiv [Evolution of accounting and information systems cashless payments]. *Visnyk ekonomiky – Herald of Economics*, 4, 211–224. DOI: <https://doi.org/10.35755/visnyk2021.04.211>

Анотація

Вступ. Нові умови господарювання все більше націлюють суспільство до мінімізації готівкових розрахунків. Це пов'язано з певними позитивними тенденціями у розвитку безконтактного бізнесу та застосування безготівкових платіжних систем, а також із зумовленими пандемією загрозами. Такі процеси потребують впровадження відповідних обліково-інформаційних систем для електронної бездокументної фіксації операцій, визнання та відображення в обліку і звітності розрахункових операцій, певних гарантій щодо збереження платіжних засобів та контролю за їх ефективним використанням.

Мета. Метою статті є дослідження еволюції обліково-інформаційних систем у здійсненні безготівкових розрахунків на міжнародному та вітчизняному ринках надання платіжних послуг, теоретичне обґрунтування дефініції «безготівкові розрахунки» та розробка пропозицій щодо їх впорядкування.

Методи. У процесі дослідження використано такі методи: системний підхід до вивчення господарських процесів, елементи теорії наукового пізнання, діалектичний метод – для визначення сутності безготівкових розрахунків; історичний – для дослідження еволюції безготівкових розрахунків; аналітичний – для оцінювання сучасних інформаційних систем організації та обліку безготівкових розрахунків.

© Ірина Назарова, 2021.

Результати. Дослідження еволюції системи безготівкових грошових розрахунків довело, що вона завжди розвивалася випереджаючими темпами порівняно з її відображенням у системі бухгалтерського обліку. На постійні зміни та новації має вчасно реагувати обліково-інформаційна система підприємств та корпорацій. Зокрема, необхідно удосконалити та нормативно затвердити елементи понятійного апарату безготівкових розрахунків для визнання безготівковими платежів з використанням банківських платіжних карток, електронних грошей та інших новітніх інструментів здійснення розрахункових операцій, а також розробити порядок їх реєстрації на рахунках бухгалтерського обліку, відображення в облікових реєстрах і звітності підприємств.

Перспективи. Технологічний прогрес та пандемія стали рушійною силою переходу суспільства до розширення безконтактного, безготівкового режиму розрахунків. Постійно удосконалюються і надалі будуть запроваджуватися нові технології дистанційного банківського та небанківського платіжного обслуговування. Такому прогресу мають відповідати обліково-інформаційні системи щодо задоволення бізнесу і суспільства повною та об'єктивною інформацією.

Ключові слова: розрахунки, облік, безготівкові розрахунки, обліково-інформаційні системи, безконтактні платіжні системи, дистанційне банківське обслуговування, клієнт-банк, інтернет-банкінг, мобільний банкінг, еквайринг.

Формули: 0; рис.: 1; табл.: 0; бібл.: 19.

Iryna NAZAROVA,

PhD, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation,

West Ukrainian National University,

st. Lvivska, 11, Ternopil, 46020, Ukraine,

e-mail: niyya2016@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-8942-3998

EVOLUTION OF ACCOUNTING AND INFORMATION SYSTEMS IN CASHLESS PAYMENTS

Abstract

Introduction. Digitalization of the market economy creates conditions for minimizing cash payments. The abandonment from cash payments is justified by positive trends in: distancing e-commerce, the use of cashless payment systems and pandemic changes in socio-economic processes. Changes in the cash payments methods require the introduction of accounting and information systems for electronic recording of money operations, accounting and reporting of payment transactions, guarantees for the safety and control of cashless money.

Purpose. The aim of the article is to research the evolution of accounting and information systems in the implementation of cashless payments in international and domestic markets

for payment services, theoretical justification of the definition of «cashless payments» and develop proposals for their streamlining.

Method. *Methods of scientific research are: systematic approach to the study of economic processes, elements of the theory of scientific knowledge, dialectical method - to determine the essence of cashless payments; historical - to research the evolution of cashless payments; analytical - to assess modern information systems for the organization and accounting of cashless payments.*

Results. *The research of the cashless payments evolution shown the permanence changes in the methods of conducting money transactions. The accounting and information system of enterprises and corporations must timely respond on innovative transformations. The article improves and regulates the elements of the conceptual apparatus for cashless payments using bank payment cards, electronic money and other modern payment methods for the developing of their registration and reflection in accounting and reporting.*

Perspectives. *Technological progress and the COVID-19 pandemic have become the driving force of society's transition to expanding the cashless payment regime. Technologies for remote banking and non-banking payment systems are permanently improving. Accounting and information systems for providing complete and objective information to business and society should be in line with this progress.*

Keywords: *payments, accounting, cashless payments, accounting and information systems, contactless payment systems, remote banking, client-bank interface, internet banking, mobile banking, acquiring.*

Formulas: 0; fig.: 1; tab.: 0; bibl.: 19.

JEL classification: M41

Постановка проблеми. Сучасні умови господарювання все більше схиляють бізнес та суспільство до мінімізації готівкових розрахунків. З одного боку, це пов'язано з певними позитивними тенденціями у розвитку безконтактного бізнесу і самих безготівкових (cashless) систем, зокрема із розповсюдженням інтернет-торгівлі, розвитком якісних вітчизняних та світових мереж доставки товарів і розвитком нових безконтактних платіжних систем. З іншого боку, COVID-19 дещо прискорив процес відмови від готівкових розрахунків, що пов'язано з новими загрозами, зумовленими пандемією, а саме: зі збільшенням небезпеки зараження вірусом через контакти між покупцями, з продавцями чи з самими паперовими грошима. Деякі аналітики вважають, що пандемія прискорила перехід суспільства до повністю безготівкового режиму розрахунків. Зокрема, такої думки дотримується Шарлотта Ворк, керівник відділу банківської справи в ІТ-консалтинговій компанії CGI, яка стверджує, що цифровий зсув у розрахунках неминучий і що легше прийняти його, ніж протистояти. Суспільство і бізнес повинні заохочувати свої уряди та центральні банки працювати над безготівковими альтернативами, інакше ризикують втратити контроль над процесом діджиталізації розрахунків [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми наукового обґрунтування сутності безготівкових розрахунків як з правової, так і з облікової точки зору вивчали вітчизняні науковці, зокрема: В. А. Бєлов, М. І. Брагінський, В. В. Вітрянський, В. І. Головка, А. Г. Загородній, Г. О. Партин, А. Н. Самцова, А. В. Шамраєв, А. І. Щетинін.

Питання еволюції самих безготівкових розрахунків та їх облікового забезпечення розглянуто в працях З. В. Задорожного, Я. Д. Крупки, В. В. Муравського, А. В. Олійник, А. С. Савченко, В. М. Шацької та ін. Водночас відсутня певна системність та однозначність у трактуванні безготівкових розрахунків як у наукових працях, так і в нормативно-правових документах, що значно ускладнює процес їх документування і відображення в обліково-інформаційних системах.

Метою статті є дослідження еволюції обліково-інформаційних систем у здійсненні безготівкових розрахунків на міжнародному та вітчизняному ринках платіжних послуг, теоретичне обґрунтування поняття «безготівкові розрахунки» та розробка пропозицій щодо їх упорядкування.

До основних завдань слід віднести дослідження впливу кожного етапу еволюції обліково-інформаційних систем у здійсненні безготівкових розрахунків на їх організацію та документування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження ринку платіжних послуг вказує на те, що система безготівкових розрахунків набуває все більшої ваги. Так, оцінюючи міжнародний досвід, слід сказати, що згідно зі звітом World Cash Report ще у 2018 р. у країнах Європейського союзу готівка використовувалася приблизно в 79% усіх операцій за обсягом і 54% у вартісній формі. А вже у 2019 р. використання готівки в Європі зменшилося до 73%. Водночас у США готівка використовувалась лише при здійсненні 31% операцій [2]. Така сама тенденція збереглася і в 2020 р., зокрема за даними Global Web Index via Datareportal безготівковим розрахункам надають перевагу більшість респондентів з розвинених країн світу (рис. 1). Щодо вітчизняного досвіду, то Україна дещо відстає від світової тенденції цифровізації розрахунків.

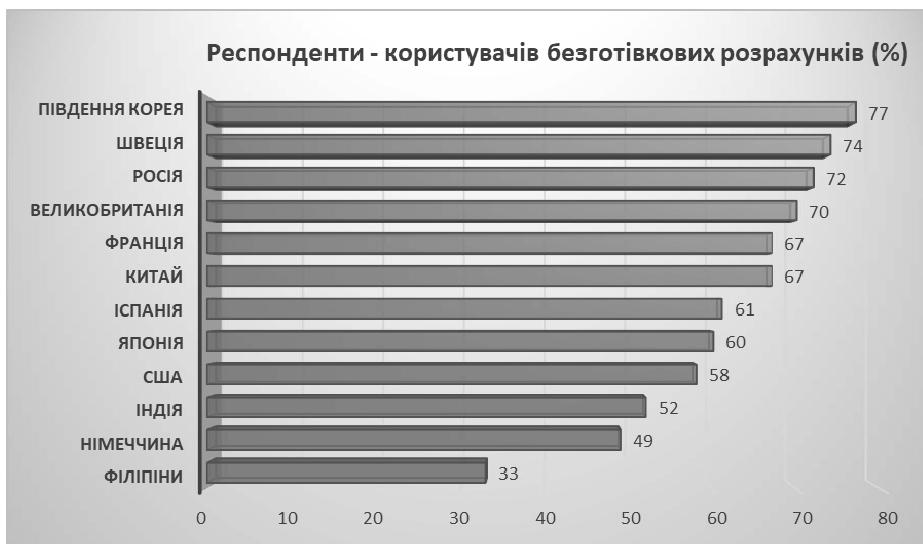

Рис 1. Частка користувачів безготівкових розрахунків за даними Global Web Index via Datareportal

Джерело: розроблено на основі [3].

Щоб визначити тенденції розвитку та розширення безготівкових розрахунків та особливостей їх документування, насамперед необхідно визначитися з понятійним апаратом, зокрема розкрити поняття «безготівкові розрахунки».

Однозначності у трактуванні безготівкових розрахунків немає. Певна когорта науковців розглядає безготівкові розрахунки з правової точки зору. Так, на думку М. І. Брагінського та В. В. Вітрянського, безготівковими є: «розрахунки по цивільно-правових угодах з використанням для цього залишків коштів на банківських рахунках; безготівкові розрахунки визнаються реальними платежами, що погашають грошові зобов'язання» [4]. Недоліком цього трактування є обмеження кола підстав для здійснення безготівкових розрахунків.

Водночас А. Н. Самцова характеризує безготівкові розрахунки як: «дії боржника, спрямовані на погашення грошового зобов'язання шляхом сплати боргу в безготівковому порядку, тобто за допомогою перерахування коштів на рахунок кредитора в кредитній установі» [5]. Такий підхід, на нашу думку, не є правомірним, тому що не завжди перерахування коштів є сплатою боргу.

З такої самої позиції трактує безготівкові розрахунки В. А. Белов: як «умовне виконання грошового зобов'язання, що тягне його припинення» [6]. Така умовність, на думку автора, переважно полягає в тому, що за безготівкових розрахунків відсутнє фізичне переміщення готівки від боржника до кредитора, а відбувається лише зміна записів за банківськими рахунками кредитора, боржника та банків, що їх обслуговують.

А. В. Шамраєв характеризує безготівкові розрахунки як: «самостійний вид грошових відносин, пов'язаних зі здійсненням платежів через установи банку з метою погашення грошового зобов'язання боржника перед кредитором» [7]. Нам видається, що правову категорію безготівкових розрахунків не варто розглядати поза категорією переказу коштів, адже в такому випадку нівелюється фінансово-правова сторона, що є визначальною для таких відносин.

Певна група авторів трактує безготівкові розрахунки з технічної та облікової точок зору. Зокрема, А. І. Щетинін вважає, що безготівкові розрахунки це: «організація розрахунків між учасниками суспільного виробництва, які здійснюються без використання готівки, шляхом перерахування коштів з одного розрахункового рахунку на інший» [8].

В. І. Головка вважає, що безготівковими розрахунками є такі: «перерахування певної суми коштів з рахунків платників на рахунки одержувачів коштів, а також перерахування банками за дорученнями підприємств і фізичних осіб коштів, унесених ними готівкою в касу банку, на рахунки одержувачів коштів» [9].

На думку Г. О. Партин та А. Г. Загороднього: «безготівкові розрахунки – це платежі, які здійснюються шляхом списання коштів із банківського рахунку платника і зарахування їх на банківський рахунок одержувача» [10].

У нормативно-правовій базі визначення безготівкових розрахунків надає лише Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті, затверджена постановою Правління НБУ від 21.01.2004 р. № 22. (далі – Інструкція про безготівкові розрахунки), згідно з якою: «безготівкові розрахунки – це перерахування певної суми коштів з рахунків платників на рахунки отримувачів коштів, а також перерахування банками за дорученням підприємств і фізичних осіб коштів, унесених ними готівкою

в касу банку, на рахунки отримувачів коштів. Ці розрахунки проводяться банком на підставі розрахункових документів на паперових носіях чи в електронному вигляді» [11].

У Законі України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» від 05.04.2001 р. № 2346-III, що визначає основні засади функціонування платіжних систем та систем розрахунків в Україні, а також здійснює регулювання порядку проведення переказів коштів у межах України, трактування поняття «безготівкові розрахунки» немає.

Те саме стосується Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ), у ст. 1087 якого лише фігурують готівкова та безготівкова форми розрахунків, а також згадується, що розрахунки проводяться «...в безготівковій формі за допомогою розрахункових документів у електронному або паперовому вигляді». Водночас у чинній редакції ст. 1088 ЦКУ зазначається, що «...безготівкові розрахунки провадяться через банки, інші фінансові установи (далі – банки), в яких відкрито відповідні рахунки, якщо інше не впливає із закону та не обумовлено видом безготівкових розрахунків» [12].

Отже, певного узгодженого законодавчого акта, який визначав би сутність безготівкових розрахунків, зараз немає. Окрім того, є невідповідності в інших нормативно-правових актах, що регулюють безготівкові розрахунки. Зокрема, в Інструкції про безготівкові розрахунки, у Цивільному кодексі України зазначається, що безготівкові розрахунки проводяться через банки, але у ЦКУ до них долучені й інші фінансові установи. Проте зараз на вітчизняному ринку представлена велика кількість різних небанківських установ – операторів платіжних та фінансових сервісів, найбільшими з яких є EasyPay, LiqPay, WebMoney, PayPal, IPay.ua, Приват24, Монобанк тощо. Ці оператори успішно функціонують в Україні і є посередниками в процесі здійснення безготівкових розрахунків через банківські рахунки, прив'язані до платіжних карток.

Ще одна невідповідність виникає при перерахуванні на рахунок отримувача коштів за дорученням, коли кошти спершу були внесені у касу або термінал банку чи іншого оператора платіжної системи. У процесі перерахування банками коштів, унесених суб'єктами господарювання готівкою в касу банку, питань не виникає, оскільки така операція чітко регламентована Інструкцією про безготівкові розрахунки. Але коли здійснюється перерахування коштів, внесених готівкою до терміналів банків, або до кас, терміналів небанківських надавачів платіжних послуг, виникають певні суперечності. Зокрема, НБУ у своєму листі-роз'ясненні від 16.05.2019 р. № 57-0007/26039 стверджує, що зарахування коштів на рахунки одержувачів коштів (зокрема торговельних площадок), незалежно від способу ініціювання цих переказів або шляхом перерахування коштів з рахунка на рахунок, або ж внесення готівкових коштів для подальшого переказу за допомогою платіжних пристроїв, є безготівковими розрахунками. Причому для платників коштів такі розрахунки є готівковими, а для отримувачів коштів відповідно – безготівковими. З іншого боку, органи контролю, зокрема Державна фіскальна служба, у своїх листах-роз'ясненнях (зокрема і від 29.07.2019 р. № 3546/ІПК/03-20-13-01-06) такі розрахунки відносить до готівкових. На нашу думку, позиція НБУ є більш чіткою та обґрунтованою і відповідає природі таких платежів.

Ці невідповідності значно ускладнюють роботу як надавачів платіжних послуг, так і отримувачів грошових коштів у безготівковій формі. Так, через відсутність єдиного чіткого формулювання безготівкових розрахунків виникають ситуації, коли навіть у процесі здійснення операцій, у яких готівкові кошти зовсім не брали участі, їх прирівнюють до готівкових, оскільки з «офіційного» визначення безготівкових розрахунків випливає, що вони здійснюються суто банками.

Найбільші проблеми виникають у процесі документування вищезазначених операцій, адже в разі оприбуткування безготівкових коштів вони відображаються у виписці банку отримувача і ніякого оформлення додаткових документів не потребують. Водночас визнання операції готівковою призводить до необхідності її проведення через реєстратор розрахункових операцій (РРО) або програмний реєстратор розрахункових операцій (ПРРО), незалежно від форми отримання коштів (готівкою чи на банківський рахунок).

З огляду на те, що від розуміння і трактування сутності безготівкових розрахунків залежить порядок їх визнання та фіксації, документування і відображення в обліково-інформаційній системі, вважаємо за необхідне дати уточнене трактування безготівкових розрахунків. На нашу думку, безготівкові розрахунки – це перерахування надавачами платіжних послуг коштів з рахунків платників на рахунки отримувачів, а також перерахування надавачами платіжних послуг коштів, унесених платниками готівкою, на рахунки отримувачів коштів. Ці розрахунки проводяться надавачами платіжних послуг на підставі розрахункових документів, оформлених на паперових носіях чи в електронному вигляді.

Не менш важливим є дослідження іншої сторони здійснення безготівкових розрахунків – їх проведення з допомогою електронних комунікацій.

Перші спроби запровадження електронного документообігу для безготівкових розрахунків відбулись ще у середині ХХ ст. у США, коли була запроваджена перша система шифрування для автоматичного зчитування інформації (Magnetic Ink Character Recognition). З її допомогою машина на одному рівні з людиною почала опрацьовувати платіжні документи. Одночасно була створена система фіксування та обліку розрахунків (Electronic Recording Method of Accounting) з використанням електронних методів реєстрації та документування розрахунків. У 60-х роках також було запроваджено автоматизовані системи бухгалтерського обліку та обробки рахунків клієнтів, платежів за чеками, тобто започатковано процес комп'ютеризації банківських розрахунків [13].

У 1968 р. Асоціацією банків (членів розрахункових палат Лос-Анджелеса й Сан-Франциско) створюється група науковців з дослідження фінансових операцій без застосування паперових документів. А в 70-тих роках започатковані перші кроки з автоматизації роботи банків з клієнтами. Зокрема, набула поширення система Customer Information File (CIF) – для створення інформаційних файлів клієнтів, що дало змогу розширити спектр послуг банків. Застосування автоматизованого опрацювання інформації призвело до появи систем електронних платежів, що надавало можливість клієнтам надавати широкий спектр банківських послуг з охопленням усього ланцюга платіжного обороту.

У червні 1971 р створюється Комітет з фінансових операцій без застосування документів, який сприяє впровадженню перших банківських автоматів (так званих «банкоматів») [13].

З 1976 р. Національна асоціація банків розпочала впровадження проекту електронних платежів, а Міністерство фінансів США приступає до здійснення третього етапу автоматизації регулярних державних платежів.

У 1973–1977 рр. запроваджується електронний документообіг у міжнародному форматі, зокрема на основі об'єднання 240 великих банків з 15 країн Європи і США створюється Співтовариство всесвітніх міжбанківських фінансових телекомунікацій (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunications (S.W.I.F.T.)) з центром у м. Брюссель. Таке корпоративне об'єднання вперше впроваджує міжнародну електронну міжбанківську систему передачі інформації та здійснення платежів SWIFT, що діє по сьогодні. Фактично це товариство є першим міжнародним об'єднанням корпоративного типу, яке впровадило електронну обліково-інформаційну систему. Членами товариства стали понад 10 тис. учасників з 210 країн світу [14].

Таким чином, у другій половині ХХ ст. більшість розвинених країн перейшли на безготівкові розрахунки із застосуванням електронного документообороту.

В Україні наприкінці минулого століття насамперед виникла проблема реорганізації державної фінансової системи. У час становлення незалежності вітчизняна банківська система переймає накопичений за радянський період досвід зі здійснення розрахунків. Тому ще у 1991–1993 рр. розрахунки між банками проводилися з допомогою паперових платіжних документів (телеграфних та поштових авізо), строк проходження яких тривав до двадцяти днів. Контроль за проходженням платежів здійснювали обчислювальні центри шляхом надсилання до банку відповідного документа («табуляграми»). Процес розрахунків супроводжувався затримкою платежів, вилученням коштів з обороту під час здійснення розрахунків, зростанням неплатежів суб'єктів господарювання, фінансовими втратами внаслідок неточностей та частих підробок платіжних документів. Така система була малоефективною, оскільки нові умови економічного розвитку України, новітній характер відносин фінансових установ із суб'єктами господарювання вимагали запровадження системи електронних розрахунків, які прискорили би міжбанківські розрахунки та підвищили їхню надійність та безпеку. Це спонукало Україну до пошуку нових форм і методів розрахунків, наближених до оновлених міжнародних вимог.

Враховуючи важливість цієї проблеми, на підставі Розпорядження Президента України «Про систему електронного грошового обігу в Україні» від 30.04.1992 р. № 79 розробляється «Державна програма створення системи електронного грошового обігу в Україні». Відповідно НБУ затверджує концепцію створення системи електронного грошового обігу. Систему електронних міжбанківських розрахунків почали впроваджувати у 1992–1993 рр. На повну потужність вона запрацювала з січня 1994 р. Це остаточно вивело з документообігу поштові і телеграфні авізо та забезпечило електронне проходження платежів упродовж одного дня [15]. Таким чином була створена перша електронна обліково-інформаційна система міжбанківських безготівкових розрахунків.

У 1996 р. розпочинається впровадження програмних засобів захисту інформації у вигляді «електронного підпису», що запобігає викривленню та підробці електронних платіжних документів на будь-якій стадії їх транспортування як у середині банку-учасника системи електронних платежів, так і в мережі системи електронних платежів. Електронний документообіг з клієнтами банків набуває більшого розповсюдження та системності.

Ухвалення Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» від 05.04.2001 р. № 2346-III стає першим кроком до виникнення дистанційного банківського обслуговування (Remote Banking). Це знаменувало застосування техніко-технологічних і організаційно-правових методів та прийомів надання банками послуг своїм клієнтам на основі розпоряджень, які клієнт передає віддаленим способом, тобто без відвідування банку. Першим дистанційним інструментом була система «Клієнт-банк» (Client-Bank Interface), далі виникла система «Інтернет-банкінг» (Online banking або Internet banking), а пізніше ще й система «Мобільний банкінг» (Mobile banking), частиною якої може бути «SMS-banking».

Наступним важливим етапом розвитку електронного документообігу у сфері безготівкових розрахунків було впровадження системи карткових розрахунків, що значно зменшило готівковий обіг грошових коштів саме в процесі розрахунків з фізичними особами. Зокрема, у 1996 р. у міжнародну платіжну систему VISA були прийняті українські банки, які почали повноцінно працювати з картками міжнародних систем. Спочатку платіжні картки використовувались у вітчизняній системі обліку як спосіб безготівкових розрахунків із фізичними особами, зокрема для виплати заробітної плати, підзвітних сум тощо, а самі фізичні особи використовували їх як засіб накопичення коштів. Проте у 2006 р. постановою Кабміну України і НБУ від 26.05.2006 р. № 753 була затверджена «Концепція поширення безготівкових розрахунків з використанням спеціальних платіжних засобів», яка пропагувала розширення безготівкових платежів з використанням платіжних карток у закладах торгівлі та послуг, прописувала основні напрями розвитку такого ринку послуг, а також окреслювала шляхи стимулювання бізнесу і фізичних осіб для розширення безготівкових розрахунків з використанням спеціальних платіжних засобів.

Окрім стимулюючих, у рамках цієї концепції здійснювалися до певної міри примусові заходи. Зокрема, у 2010 р. ухвалено постанову Кабінету міністрів України від 29.09.2010 р. № 878 «Про здійснення розрахунків за продані товари (надані послуги) з використанням спеціальних платіжних засобів», яка зобов'язувала протягом 2011 р. встановити платіжні термінали, що прийматимуть платіжні картки у торговельних точках, які використовують реєстратори розрахункових операцій. Законодавці сподівались, що це дасть поштовх до розвитку безготівкових платежів еквайрингу (товарного, мобільного чи інтернет). Проте така насильницька діджиталізація лише обурила бізнес та не дала належного ефекту.

Ще одним способом стимулювання безготівкових електронних платежів було введення сервісів миттєвих мобільних електронних платежів з 01.11.2017 р. – Google Pay, а 17.05.2018 р. – Apple Pay, які дали змогу своїм клієнтам прив'язувати банківські рахунки у сервісі та розраховуватися телефоном, який наділений системою NFC або

smart-годинником з такою самою системою. Таке впровадження не дало, на жаль, належного ефекту у збільшенні платежів.

Лише початок пандемії та обмеження купівельних можливостей значно прискорило процес збільшення безготівкових розрахунків. Першим поштовхом до цього була ухвалена Національним банком України постанова від 18.03.2020 р. №33 «Про профілактику поширення коронавірусної інфекції COVID-19 під час операцій із готівкою», яка рекомендувала для профілактики поширення коронавірусу максимально перейти на безготівкові розрахунки, а саме: зменшити контакти з готівкою; мінімізувати отримання коштів у банкоматах; використовувати дистанційні канали банківського обслуговування; здійснювати переважно безготівкові розрахунки (зокрема безконтактні).

Також відбулися серйозні обмеження у діяльності торгових центрів, магазинів, що значно збільшило інтернет-торгівлю і відповідно електронні платежі.

За даними НБУ, кількість закладів, які приймали платіжні картки, у рік пандемії (2020 р.) зросла в Україні на 36,1% і майже 87% операцій з платіжними картками у 2020 р. були у безготівковій формі. Окрім того, загальна сума операцій у мережі Інтернет у 2020 р. зросла до 641,6 млрд грн порівняно з 337,2 млрд грн у 2019 р. [16]. Виграло від цього й населення, адже ті, хто з побоюванням ставився до онлайн-розрахунків, подолали недовіру та перейшли на оплату через відомі платіжні системи. Те саме відбулося з більшою часткою бізнесу, який в умовах пандемії переформатував взаємовідносини з покупцями, відійшов від офлайн-контактів до інтернет-бізнесу та онлайн-платежів.

Цей еволюційний шлях призвів до того, що на сьогодні електронне документування та облік розрахункових операцій під час дистанційного банківського обслуговування переважає та відбувається у таких форматах:

- здійснення обліку і контролю банківських операцій за допомогою систем клієнт-банкінгу, інтернет-банкінгу і мобільного банкінгу;
- проведення розрахункових операцій з контрагентами та їх облік з використанням товарного, мобільного, інтернет еквайрингу;
- використання для проведення розрахунків електронних і криптовалютних платіжних систем та їх облікове забезпечення [17].

Для реалізації таких обліково-інформаційних систем у процесі здійснення безготівкових розрахунків використовуються такі інструменти:

- клієнт-банкінг, коли для зв'язку із банком використовується спеціальне програмне забезпечення, встановлене на персональні комп'ютери;
- система інтернет-банкінг, що дозволяє здійснювати платежі та контролювати кошти через доступ за допомогою будь-яких веббраузерів до персональних кабінетів на інтернет-сторінках банків;
- мобільний банкінг, що дозволяє управляти коштами за допомогою портативних мобільних пристроїв [18].

Окрім того, відбулася відмова більшості суб'єктів господарювання від готівкових розрахунків із заміною їх системою еквайрингу. Такі розрахункові операції здійснюються з використанням електронних платіжних засобів (платіжних карт тощо) в електронних та криптовалютних платіжних системах.

Під час застосування товарного еквайрингу платежі здійснюються через стаціонарні платіжні термінали за посередництва банків. Мобільний еквайринг дає можливість здійснювати оплату за допомогою смартфона або планшетного комп'ютера і підключеного до них М-POS-терміналу зазвичай через логістичні компанії під час отримання покупцем продукції. Проте потрібно врахувати, що деколи виникає затримка платежів, а також проблема із визнанням таких розрахунків безготівковими.

Розрахунки можуть здійснюватися також через інтернет-еквайринг за допомогою електронних платіжних систем через віртуальний термінал на сайті інтернет-магазину. Але можна також зіткнутися з аналогічними проблемами щодо оперативності та визнання в обліку окремих операцій. Окрім того, такі розрахунки необхідно ще й зараз фіксувати як готівкові операції через РРО чи ПРРО, що в теперішніх умовах запровадження безконтактної економіки проводити не раціонально, оскільки такі платежі все одно проходять окрему електронну реєстрацію.

Про здійснення розрахунків з використанням криптовалютних платіжних систем судити зараз доволі складно, адже на сьогодні вони не визнані в Україні повноцінним засобом платежу і в обліку відображаються як нематеріальні активи, що викликає певні складнощі у їх визнанні, оцінюванні та обліку [19].

Висновки. Узагальнивши вищесказане, зазначимо, що система безготівкових грошових розрахунків завжди розвивалася випереджувальними темпами порівняно з її введенням до концептуальних основ бухгалтерського обліку. Вона й зараз постійно модернізується, використовуючи усі сучасні інноваційні продукти. Відповідно, на постійні зміни та новації має вчасно реагувати й обліково-інформаційна система підприємств та корпорацій. Зокрема, сьогодні необхідно удосконалити та нормативно затвердити елементи понятійного апарату безготівкових розрахунків для визнання безготівковими платежів з використанням банківських платіжних карток, електронних грошей та інших новітніх інструментів здійснення розрахункових операцій. Також потрібно затвердити форми розрахункових документів чи бездокументних процесів з проведення вищезазначених видів платежів, порядок їх реєстрації та внесення записів на рахунки бухгалтерського обліку, відображення в облікових регістрах і звітності підприємств.

Література

1. Huet N., Murray T. Is coronavirus pushing us towards a cashless society? *Euronews*. 06.03.2020. URL: <https://www.euronews.com/2020/06/03/is-coronavirus-pushing-us-towards-a-cashless-society>
2. World Cash Report 2018. URL: <https://www.g4scashreport.com/-/media/g4s/cash-report/files/2018-world-cash-report---english.ashx?la=en%26hash=0F3BEC46B4820D7FA32112E99252AAB>.
3. Buchholz K. This chart shows how preferred methods of payment differ around the world. *World Economic Forum*. 22 Jan 2021. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2021/01/this-chart-shows-cash-cashless-finance-payment-methods-global-preference/>
4. Брагинский М. И., Витрянский В. В. Договорное право: моногр. Книга 2. Договоры о передаче имущества. 2-е изд., стер. Москва : Статут, 2011. 780 с.

5. Самцова А. Н. Кредитные и расчетные правоотношения по советскому гражданскому праву. Москва, 1954. 90 с.
6. Белов В. А. Денежные обязательства. Москва : АО «Центр ЮрИнфоР», 2001. 238 с.
7. Шамраев А. В. Гражданско-правовой механизм безналичных денежных расчетов (Российский, зарубежный и международный опыт регулирования) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 – гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право. Москва, 1997. 217 с.
8. Щетинін А. І. Гроші та кредит : підруч. Вид. 4-те, переробл. та доповн. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 440 с.
9. Головка В. І. Фінансово-економічна діяльність підприємства : навч. посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 448 с.
10. Партин Г. О., Загородній А. Г. Фінанси підприємств : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2006. 379 с.
11. Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті: затверджена постановою Правління НБУ від 21.01.2004 р. № 22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0377-04#Text>.
12. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
13. Олійник А. В., Шацька В. М. Інформаційні системи і технології у фінансових установах : навч. посіб. Львів : Новий Світ-2000, 2006. 436 с. URL: <https://buklib.net/books/22029/>.
14. SWIFT: матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/SWIFT>.
15. Савченко А., Коваль І. СЕП: виповнюється перше десятиліття. *Вісник Національного банку України*. 2003. № 7. С. 28–31.
16. Карантинні обмеження стимулювали розвиток безготівкових розрахунків у 2020 році. *Європейська Бізнес Асоціація*. 16.03.2021. URL: <https://eba.com.ua/karantynni-obmezheniya-stymulyuvaly-rozvytok-bezgotivkovykh-rozrahunkiv-u-2020-rotsi/>
17. Zadorozhnyi, Z.-M., Muravskiy, V., & Shevchuk, O. (2018). Management accounting of electronic transactions with the use of cryptocurrencies. *Financial And Credit Activity: Problems Of Theory And Practice*, 3 (26), 169–177. DOI: <http://dx.doi.org/10.18371/fcaptp.v3i26.144368>
18. Задорожний З.-М. В., Крупка Я. Д., Назарова І. Я. Обліково-інформаційне забезпечення реорганізаційних процесів у надзвичайних умовах. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2020. 2 (33). С. 139–148. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v2i33.206928>
19. Крупка Я. Д., Окренець В. Ю. Криптовалюта як об'єкт обліку і джерело економічних вигод. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2020. Вип. 3. С. 238–251.

References

1. Huet N., Murray T. (2020). Is coronavirus pushing us towards a cashless society? Euronews. Retrieved from: <https://www.euronews.com/2020/06/03/is-coronavirus-pushing-us-towards-a-cashless-society> [in English].
2. World Cash Report 2018. Retrieved from: <https://www.g4scashreport.com/-/media/g4s/cash-report/files/2018-world-cash-report---english.ashx?la=en%26hash=0F3BEC46B4820D7FA32112E99252AAB> [in English].
3. Buchholz, K. (2021). This chart shows how preferred methods of payment differ around the world. *World Economic Forum*. Retrieved from: <https://www.weforum.org/agenda/2021/01/this-chart-shows-cash-cashless-finance-payment-methods-global-preference/> [in English].
4. Brahynskiy, M.Y., Vytrianskiy, V.V. (2011). Dogovornoe pravo: monografiya. Kniga 2. Dogovory o peredache imushchestva [Contract law: monograph. Book 2. Contract on the properties transfer]. Moskva: Statut, 780 p. [in Russian].
5. Samcova, A. N. (1954). Kreditnye i raschetnye pravootnosheniya po sovetskomu grazhdanskomu pravu [Credit and settlement legal relations under soviet civil law]. M., 90 p. [in Russian].
6. Belov, V. A. (2001). Denezhnye obiazatelstva [Monetary liabilities]. M.: AO «Tsentr YurInfoR», 238 p. [in Russian].
7. Shamraev, A. V. (1997). Grazhdansko-pravovoj mekhanizm beznalichnyh denezhnyh raschetov (Rossiyskiy, zarubezhny i mezhdunarodny opyt regulirovaniya): dys. ... kand. yurid. nauk [Civil law mechanism of cashless payments (Russian, foreign and international experience of regulation): dis. ... Candidate of Legal Sciences: 12.00.03 – civil law; business law; family law; private international law]. M., 217 p. [in Russian].
8. Shchetynin, A. I. (2010). Hroshi ta kredyt: pidruchnyk [Money and credit: textbook]. K.: Tsentr uchbovoi literatury, 440 p. [in Ukrainian].
9. Holovko, V. I. (2006). Finansovo-ekonomichna diialnist pidpriemstva [Financial and economic activities of the enterprise]. K.: Tsentr navchalnoi literatury, 448 p. [in Ukrainian].
10. Partyn, H. O., Zahorodnii A. H. (2006). Finansy pidpriemstv [Enterprise finance]. K.: Znannia, 379 p. [in Ukrainian].
11. Instruksiiia pro bezghotivkovi rozrakhunky v Ukraini v natsionalnii valiuti [Instruction on cashless payments in Ukraine in the national currency]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0377-04#Text> [in Ukrainian].
12. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [The Civil Code of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> [in Ukrainian].
13. Oliinyk A.V., Shatska V.M. (2006). Informatsiini systemy i tekhnolohii u finansovykh ustanovakh [Information systems and technologies in financial institutions]. Lviv: «Novyi Svit-2000», 436 p. Retrieved from: <https://buklib.net/books/22029/> [in Ukrainian].
14. SWIFT: material z Vikipedii — vilnoi entsyklopedii [SWIFT: Wikipedia, the free encyclopedia]. Retrieved from: <https://uk.wikipedia.org/wiki/SWIFT> [in Ukrainian].

15. Savchenko A., Koval I. (2003). SEP: vypovniuietsia pershe desiatiylyttia [EPS: 10-th Anniversary]. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy - Bulletin of the National Bank of Ukraine*, 7, 28–31 [in Ukrainian].
16. Karantynni obmezhenia stymuliuvaly rozvytok bezgotivkovykh rozrahunkiv u 2020 rotsi [Quarantine restrictions stimulated the development of cashless payments in 2020]. *Yevropeiska Biznes Asotsiatsiia – European Business Association*. Retrieved from: <https://eba.com.ua/karantynni-obmezheniya-stymulyuvaly-rozvytok-bezgotivkovykh-rozrahunkiv-u-2020-rotsi/> [in Ukrainian].
17. Zadorozhnyi, Z.-M., Muravskiy, V., & Shevchuk, O. (2018). Management accounting of electronic transactions with the use of cryptocurrencies. *Financial And Credit Activity: Problems Of Theory And Practice*, 3(26), 169-177. DOI: <http://dx.doi.org/10.18371/fcaptp.v3i26.144368> [in English].
18. Zadorozhniy, Z.-M., Krupka, Y., & Nazarova, I. (2020). Oblikovo-informatsiine zabezpechennia reorhanizatsiinykh protsesiv u nadzvychainykh umovakh [Accounting and information provision of reorganization processes in emergency conditions]. *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky - Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*, 2 (33), 139–148. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v2i33.206928> [in Ukrainian].
19. Krupka, Y., Okrenets, V. (2020). Kryptovaliuta yak obiekt obliku i dzherelo ekonomichnykh vyhod [Cryptocurrency as an object of accounting and a source of economic benefits]. *Visnyk Ternopil'skoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu universytetu - Herald of Ternopil National Economic University*, 3, 238-251 [in Ukrainian].

Статтю отримано 28 жовтня 2021 р.

Article received October 28, 2021